

Зінченко С. Роль викладача у розвитку особистісних якостей дорослих учнів: творчий контекст / Світлана Зінченко // Навчання і виховання обдарованої дитини: теорія та практика: зб. наук. праць. – К.: Інститут обдарованої дитини НАПН України, 2014. – Вип. 1 (12). – С. 148-155.

УДК 37.091.12.011.3-051:3.071:015.311 (015.31)

Світлана Зінченко

м. Київ

РОЛЬ ВИКЛАДАЧА У РОЗВИТКУ ОСОБИСТІСНИХ ЯКОСТЕЙ ДОРΟΣЛИХ УЧНІВ: ТВОРЧИЙ КОНТЕКСТ

В статтє автор рассматривает взаимосвязь профессиональной, личностной и социальной направленности. Анализирует качества интеллектуальной, эмоциональной и регуляторной сфер взрослых учеников. Делает акцент на значимости творческого потенциала в развитии личностных качеств взрослых учеников. Раскрывает роль тренингов творческой психотехники в развитии личностных качеств преподавателя, который обучает взрослых учеников.

Ключевые слова: личностные качества, взрослый ученик, творческий потенциал, тренинги творческой психотехники.

The author considers the relationship professional, personal and social orientation. Analyzes quality intellectual, emotional and regulatory spheres of adult learners. Emphasizes the importance of creativity in the development of personal qualities of adult learners. Reveals the role of training in the development of creative psychotechnics personal qualities of the teacher who teaches adult learners.

Keywords: personality traits, adult student, creativity, training creative thinking techniques.

Зміни в системі суспільних відносин відображаються на освітньому процесі, потребують від нього мобільності у відповідності з новим історичним етапом. У зв'язку з цим освіта дорослих повинна виконувати творчу соціальну функцію: розвиток дорослої особистості шляхом забезпечення її культурного та виробничого потенціалу. Тобто успіх соціалізації та професіоналізації особистості залежить від соціальної позиції, творчого потенціалу викладача, який навчає дорослих учнів. Таким чином, дорослі учні повинні бути носіями, творцями соціально-культурних цінностей, зокрема на взаємозалежній паритетній основі суб'єктів навчального процесу, “що має проектуватися на педагогічну структуру навчання, знайти логіко-змістовне продовження” [2, с. 3]. Це й зумовило тему статті. Основною метою статті є аналіз ролі викладача у розвитку особистісних якостей дорослих учнів завдяки творчості.

У педагогіці особливості викладацької діяльності розкрито І. Зязюном, Н. Кузьміною, В. Сластьоніним, Н. Тализіною, у загальній психології – К. Абульхановою-Славською, О. Леонт'євим, С. Рубінштейном. У працях відомих дослідників А. Бодальова, Ф. Гоноболіна, В. Кан-Каліка, Н. Кузьміної, Ю. Кулюткіна, А. Маркової, Н. Нікандрова, В. Сластьоніна, А. Щербакова, Х. Хекхаузена визначено структуру викладацької діяльності, педагогічні здібності і професійно значущі якості викладача, формування яких забезпечує розвиток особистісних якостей дорослих учнів. І.А. Зязюном, В.О. Моляко, І.О. Синицею, В.Н. Чернокозовою проаналізовано основні аспекти формування та розвитку творчого потенціалу, що є основою педагогічної майстерності, професійних умінь.

Освіта дорослих учнів повинна бути спрямована на надання їм індивідуальної допомоги у набутті таких особистісних якостей: готовність діяти, адаптуватися до середовища, проявляти настирливість, протистояти негативним впливам, вдосконалювати творчий потенціал. На основі наукового знання необхідно забезпечити пізнання реальності шляхом рефлексивного осмислення емоційно-духовного досвіду людства [7, с. 20-21].

Потрібно створити атмосферу співпраці викладача і дорослих учнів. Дорослі учні повинні усвідомлювати принцип суб'єктності навчання, а викладач всебічно враховувати їх суб'єктивний досвід, самобутність. За такої умови можна досягти позитивних результатів особистісно орієнтованого навчання. Відповідно до принципової установки на особистісну орієнтацію навчання, доросла людина – це не тільки рушійна сила суспільного прогресу, але і його вища мета. Педагогічна діяльність як рід суспільної діяльності відображає ставлення у системі “людина-людина”. Вона є базовою серед видів діяльності та передбачає “відтворення людини-особистості” [1, с. 11].

Цілісність особистості передбачає її структурну єдність. У структурі особистості провідна роль належить професійній спрямованості, яка є тією основою, що об'єднує основні професійно значущі властивості. Професійна спрямованість розглядається як система домінуючих мотивів: інтересів, потреб, нахилів, що спонукають до професійної діяльності.

Проте успіх професійної діяльності значною мірою залежить від особистісних якостей, зокрема від специфічної спрямованості психічних процесів і властивостей. Особистісна спрямованість є підґрунтям для формування професійної спрямованості. Їх розвиток сприяє формуванню у дорослих учнів соціальної спрямованості, що є основою успішного здійснення їх діяльності.

Соціальна спрямованість є установкою на виконання соціального замовлення суспільства щодо формування особистості; формування системного світогляду як сукупності уявлень, що сприяють пошуку правильних рішень різноманітних суспільних проблем; оволодіння системою суспільних і міжособистісних відносин; впровадження інновацій та їх розробка. Професійна спрямованість – установка на засвоєння системи знань, досвіду, надбань світової та національної культури; формування самосвідомості як усталеного ставлення до професії, що виявляється в системі мотивів, особистісних поглядів і цілей; оволодіння системою основ наук, вміннями та навичками; формування професійної культури.

Особистісна спрямованість уособлює виявлення та розвиток особливостей індивідуально-пізнавальних процесів; формування здібностей, професійно вагомих якостей особистості; оволодіння методами самопізнання, самовдосконалення та самовиховання [4, с. 61-62]. Сучасна педагогіка та психологія розглядають становлення самобутності особистості, її самореалізацію і самоактуалізацію як важливу умову успішної професійної діяльності [10].

Таким чином, дорослі учні повинні мати високо і нестандартно розвинені якості інтелектуальної, емоційної і регуляторної сфер, кожна з яких, крім формально-динамічних характеристик (швидкість, інтенсивність, дієвість), характеризується змістовою складовою, в основу якої покладено відображення реальності і відношення до неї – позитивне, негативне, нейтральне:

- якості інтелектуальної діяльності ведуть від репродукції стандартів до здатності самостійно ставити проблеми і теми для варіативного пошуку;
- якості емоційної сфери дозволяють встановлювати індивідуальний і неповторний контакт та взаємодію із середовищем, перейматися почуттям часу й епохи, активно і дієво включатися в інноваційні процеси;
- якості регуляторної сфери дозволяють керувати фазами творчого процесу і розвитком творчих здібностей, з опорою на індивідуальність.

Зазначимо, що у розвитку особистісних якостей дорослих учнів важливим є розвиток їх творчого потенціалу. Це умова їх всебічного розвитку у професійній діяльності, в результаті якої реалізуються творчі можливості. Одним із чинників успішного проведення занять з дорослими учнями є поєднання абстрактно-логічного та наочно-образного компонентів мислення (гармонійне навчання можливе в тому випадку, коли в навчальному процесі задіяно обидві півкулі мозку, при їх

взаємодоповнюючій активності). Це сприяє ефективному засвоєнню знань, умінь та навичок.

Творчий підхід до навчання робить його легким і ефективним. Реалізація знань, отриманих у процесі вивчення основ творчої діяльності, сприяє більш повному їх засвоєнню і формуванню практичних умінь і навичок. Оскільки становлення особистості відбувається у процесі діяльності, то необхідною умовою формування готовності до творчої діяльності є введення дорослих учнів у цю діяльність. Проте при виконанні завдань творчі здібності проявляються не завжди. Особливо наочно це виявляється у дорослих учнів, коли з трьох завдань одне вони виконують творчо, а два інших – за зразком. Усі завдання однаково творчо виконують одиниці. Тому в процесі навчання дорослих учнів потрібно активно використовувати завдання на розвиток спрямованої уяви.

Завдання 1. Створити асоціативні образи за допомогою ліній – лінії щасливі, м'які, печальні, сердиті, налякані, тверді, класичні, універсальні.

Завдання 2. Перевести графічними засобами різні звуки у візуальний ряд (церковний дзвін, удари по барабану, шкрябання по склу, гра сопілки, шелестіння листя, колискова пісня, завивання вітру).

Завдання 3. Перевести фонетичний ряд (три голосні, три приголосні, три шиплячих звуки) у візуальний, не зображаючи літер.

Завдання 4. Описати за допомогою малюнків почуття, що виникають при спогляданні живої ромашки.

Завдання 5. Передати за допомогою двох кольорів асоціативні враження, пов'язані з кущем троянд.

Завдання 6. Відобразити основні фази творчості: підготовчу, пошукову, виконавчу.

Завдання 7. Відтворити протікання процесу власної творчості.

Варіювання завдань може бути різноманітним.

Також ефективним є виконання та аналіз психологічних малюнків на задану тему. Теми можуть бути різноманітними: “Я – реальний”; “Я –

ідеальний”; “Як мене бачать люди”; “Як я бачу себе сам ”; “Мій звичайний день”; “Найщасливіший день у моєму житті”; “Мій звичайний емоційний стан”; “Хороший настрій”; “Мої бажання”; “Моя мрія”; “Моє минуле”; “Моє майбутнє”.

Естетичне повинно бути компонентом змісту професійної підготовки, а також сприяти розвитку такої форми організації процесу професійної підготовки, яка б відповідала специфіці творчого процесу засвоєння. “Якісним є той освітній процес, який здатний запускати процеси особистісного розвитку і повноцінно виконувати фундаментальні функції – людиноутворюючого, смислоутворюючого культуротворчого, високотехнологічного педагогічного процесу” [5, с. 120].

У зв’язку з цим центральною фігурою особистісно орієнтованого навчання є особистість, її самобутність, самоцінність: суб’єктивний досвід кожної особистості спочатку розкривається, а потім узгоджується із змістом навчання [3, с. 100-101]. Сутність особистісно орієнтованого навчання та шляхи його реалізації висвітлено у працях Г. Ахметжанової, О. Копилової, П. Сікорського, І. Якиманської.

До технологій особистісно орієнтованого навчання висувається ряд істотних вимог: вибір змісту та способів навчання, діалогічність, спрямованість на підтримку індивідуального розвитку дорослих учнів, діяльнісно-творчий характер, надання дорослим учням необхідного простору дій з метою прийняття самостійних рішень [5, с. 120].

З огляду на вищезазначене, успіх діяльності викладача, який навчає дорослих учнів, передусім залежить від його особистісних якостей, зокрема від специфічної спрямованості психічних процесів і властивостей. Формування здатності до емпатії, вказує І. Зязюн, є основою оновлення гуманістичних засад освіти. Адже останнім часом розробляється принципово інший підхід до освітніх технологій, що розв’язують проблеми розвитку особистості у площині парадигми гуманізації освіти. Гуманістична концепція виключає безособистісний підхід до науки, людини і намагається знайти

істину на шляхах пошуку сенсу людського буття, самоактуалізації творчості, свободи вибору, цілісності, інтегративності мислення і переживань, управління особистості власним розвитком [6, с. 12]. Отже, викладачі “повинні розвивати педагогіку співробітництва як важливий інструмент реалізації принципу гуманізації освіти” [12, с. 33].

Відповідно викладачі повинні володіти необхідно важливими якостями: емпатія (здатність відчувати емоційний стан іншої людини, уміння співчувати), толерантність (здатність розуміти і сприймати людину такою, якою вона є), доброзичливість, автентичність, конкретність, ініціативність, безпосередність, відкритість, спроможність обґрунтовувати свої вчинки, рефлексія. Розвиток цих якостей сприяє формуванню особистісної культури, естетики педагогічної дії, дозволяє викладачеві орієнтуватися у педагогічних ситуаціях.

Крім того, здібності до викладацької діяльності є важливою умовою розвитку особистісних якостей дорослих учнів. Передусім йдеться про комунікативні здібності, головною ознакою яких є потреба викладача у спілкуванні, готовність легко вступати в контакт, викликати позитивні емоції у співрозмовника, відчувати задоволення від спілкування; перцептивні здібності – професійна проникливість, педагогічна інтуїція, здатність сприймати і розуміти іншу людину; динамізм особистості – здатність активно впливати на іншу особистість; емоційну стабільність – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль; оптимістичне прогнозування – прогнозування розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній; креативність – здатність до творчості, спроможність генерувати незвичні ідеї, відходити від традиційних схем, швидко розв’язувати проблемні ситуації.

Згідно класифікації, запропонованої О. Леонтьєвим, комунікативні вміння є такими [8, с. 34]:

- вміння керувати своєю поведінкою;
- уміння соціальної перцепції;

- уміння адекватно моделювати особистість дорослого учня, його психічний стан за зовнішніми ознаками;
- уміння “подати себе” у спілкуванні з дорослими учнями;
- уміння мовного спілкування;
- уміння вербального та невербального контакту з дорослими учнями;
- “гностичні” уміння, пов’язані з усвідомленням, систематизацією і переносом інформації.

Таким чином, взаємодія викладача з дорослими учнями потребує формування нестандартного мислення. Останнє зумовлене тим, що навчальний процес становить собою систему неповторних, унікальних за своєю природою педагогічних ситуацій, які безперервно змінюються і викликають необхідність забезпечити відповідне гнучке, винахідливе, інтенсивне, концептуально багате професійне мислення викладача. Формування професійного мислення відбувається значно складніше, ніж оволодіння знаннями. Проблема формування мислення знайшла широке відображення у теорії і практиці педагогічної освіти. Ряд істотних аспектів мислення розробляється з позицій підготовки викладача у системі неперервної педагогічної освіти (Н.В. Кузьміна, В.О. Сластьонін, О.І. Щербаков).

Формування нестандартного мислення пов’язане з розвитком творчого потенціалу викладача. У свою чергу, розвиток творчого потенціалу є умовою всебічного розвитку викладача у процесі професійної діяльності, оскільки у процесі творчості реалізуються творчі можливості особистості, здійснюється їх розвиток, а сам процес змінює суб’єкт творчості. Рівень розвитку творчого потенціалу фахівця позначається не тільки на його професійній діяльності, а й на самому процесі його життя, самореалізації як засобу самоствердження через самовираження і саморозвиток. При цьому, у різних видах активності особистості (пізнавальній, світоглядній, трудовій, комунікативній і

емоційній) зберігається її творча суть: пошуково-перетворююча спрямованість [11, с. 27].

Формування індивідуальності у викладача сприяє вихованню творчої особистості. Кожна доросла людина, яка свідомо вибирає педагогічну професію, до моменту здійснення такого вибору уже сформувалася як особистість і, без сумніву, є індивідуальністю. Чим більше серед викладачів виявиться різноманітних особистостей, тим ймовірніше, що їх дорослі учні будуть володіти різними і, водночас, корисними індивідуальними якостями.

Індивідуальний стиль педагогічної діяльності проявляється:

- у темпераменті (час і швидкість реакції, індивідуальний темп роботи, емоційний відгук);
- у характері реакцій на ті чи інші педагогічні ситуації;
- у виборі методів навчання;
- у стилі педагогічного спілкування;
- у реагуванні на дії дорослих учнів;
- у манері поведінки;
- у застосуванні засобів психолого-педагогічного впливу на дорослих учнів.

Тому особливо доречним у підготовці викладачів до навчання дорослих учнів є використання тренінгів творчої психотехніки. На думку Л. Лимаренко, їх доцільно проводити у такій послідовності:

1. Розвиток навичок робочого самопочуття: організованості, колективності, закінченості дій, зосередженості та розосередженості уваги.
2. Розвиток творчого зорового сприйняття та пам'яті: вдосконалення спостережливості, уяви і фантазії, орієнтації в просторі, внутрішнього та просторового бачення, розвиток

асоціативного мислення і внутрішньої мови, тренінг механізмів переключення.

3. Розвиток творчого слухового сприйняття та інших сенсорних умінь: вдосконалення сприйняття та пам'яті – слухової, тактильної, нюхової і смакової, постійний тренінг запам'ятовування комплексних чуттєвих образів, механізмів переключення, виконання дій з уявними та реальними предметами.
4. Розвиток творчих навичок м'язової уваги: вдосконалення м'язово-рухового сприйняття та пам'яті, дій мислення і дій з уявними предметами.
5. Розвиток творчих навичок фізичного самопочуття: виконання дій з уявними предметами, неперервність, логіка, завершеність дій, розвиток пам'яті внутрішнього сприйняття, емоційної пам'яті, спілкування, взаємодія партнерів, їх взаємозв'язок і взаємозалежність, відчуття темпоритму.
6. Розвиток акторсько-педагогічної “сміливості” та елементів характерності: виконання дій, запропонованих у складних обставинах [9, с. 41].

Тренінг творчої психотехніки сприяє формуванню педагогічної майстерності викладачів. У свою чергу викладачі можуть використовувати тренінги творчої психотехніки у роботі з дорослими учнями.

Таким чином, творча індивідуальність викладача і дорослого учня складається з їх самобутнього професійного світогляду, пошуку призначення і сенсу життя, здібності створювати нове, яскраве, оригінальне. І викладачу, і дорослому учню повинні бути притаманні такі особистісні якості: прагнення до самореалізації, покликання, автентичність, ефективно сприйняття реальності, прийняття себе та інших в цілому такими, якими вони є, незалежність і впевненість у собі, безпосередність і щирість, відкритість новому досвіду, гнучкість, динамічність, готовність до змін.

Використані літературні джерела

1. Ахметжанова Г.В. Формирование готовности к педагогической деятельности / Г.В. Ахметжанова // Проф. образование.– 2003. – № 1. – С. 11.
2. Бабенко Л. Модульно-розвивальне навчання в художньо-педагогічній підготовці вчителів образотворчого мистецтва / Л. Бабенко // Наукові записки. Сер. Пед. науки. – Кіровоград, 2001. – Вип. 32, ч. II. – С. 3-6.
3. Бешевець Л.В. Особистісно орієнтований підхід у процесі формування професійної відповідальності майбутніх педагогів / Л.В. Бешевець, О.М. Копилова // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. – Кривий Ріг, 2004. – № 8. – С. 100-101.
4. Богданова І.М. Модульний підхід до професійно-педагогічної підготовки вчителя: [монографія] / І.М. Богданова. – О: Маяк, 1998. – 284с.
5. Бондаревская Е.В. Основные положения концепции качества личностно-ориентированного образования / Е.В. Бондаревская // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. / Криворіз. держ. пед. ун-т. – Кривий Ріг, 2004.– № 8. – С. 117-124.
6. Зязюн І.А. Емоційно-почуттєве в освітніх технологіях і педагогічній творчості / Іван Зязюн // Єдність раціонального та емоційно-почуттєвого: наук.-метод. зб. – Х., 1996. – С. 9-12.
7. Кондрашова Л.В. Проблемы высшей школы в аспекте Болонского процесса / Л.В. Кондрашова // Педагогіка вищої та середньої школи: зб. наук. пр. / голов. ред. В.К. Буряк. – Кривий Ріг, 2004. – №8. – С. 16-26.
8. Леонтьев А.А. Педагогическое общение / Алексей Алексеевич Леонтьев. – М.: Знание, 1979. – 47 с.
9. Лимаренко Л.І. Застосування акторського тренінгу в підготовці майбутніх учителів художньої культури / Л.І. Лимаренко //

- Педагогічний процес: теорія і практика: зб. наук. пр. / Благод. фонд ім. А.С. Макаренка. – К., 2003. – Вип. 2. – С. 38-44.
10. Никитина Н.Н. Введение в педагогическую деятельность: Теория и практика: учеб. пособ. для студ. высш. учебн. заведений / Н.Н. Никитина, Н.В. Кислинская. – 2-е изд. испр. – М.: Академия, 2006. – 224с.
11. Сисоєва С.О. Творчість як умова самореалізації особистості / С. Сисоєва // Професійно-художня освіта України: зб. наук. пр. / [редкол.: І.А. Зязюн (голова), В.О. Радкевич та ін.]. – К.-Черкаси, 2003. – Вип. 2. – С. 19-29.
12. Шевченко О. Запорука формування конкурентоспроможної особистості / О. Шевченко // Освіта. Технікуми, коледжі. – К., 2004. – № 4 (10). – С. 33-34.